

УДК 331.4(07)

<https://doi.org/10.31652/3041-1017-PIATE-2025.5.24>**Іванчук А. В.**

кандидат педагогічних наук, доцент
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
м. Вінниця, Україна

Радамський Д. О.

здобувач вищої освіти
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
м. Вінниця, Україна

Головін Р. О.

здобувач вищої освіти
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
м. Вінниця, Україна

e-mail: anatolii.ivanchuk@vspu.edu.ua

ПРИРОДНИЧО-ТЕХНІЧНІ ОСНОВИ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ТА ОСНОВ ОХОРОНИ ПРАЦІ

Анотація. У статті розкрита природничо-технічна суть навчальної дисципліни «Безпека життєдіяльності та основи охорони праці». Вивчення безпеки життєдіяльності та основ охорони праці повинне спрямовуватися на формування культури безпеки життєдіяльності майбутніх учителів. Інтеграція природничо-технічних знань зі змістом навчання з безпеки життєдіяльності та основ охорони праці є ключовою ознакою цього виду знань та сприятиме формуванню цілісної готовності майбутніх учителів до дій в умовах небезпечних та надзвичайних ситуацій. За результатами дослідження визначена роль принципу гуманітаризації та використання евристики для розуміння майбутніми вчителями суті ключових фізичних і технічних понять. Залучення майбутніх учителів до аналізу наративів з елементами евристики полегшить формування у них мотивації до вивчення природничо-технічних знань безпеки життєдіяльності та основ охорони праці.

Ключові слова: безпека; небезпека; природничі знання; технічні знання; культура безпеки життєдіяльності.

Abstract. The article reveals the scientific and technical essence of the academic discipline «Life Safety and Fundamentals of Labor Protection». The study of life safety and fundamentals of labor protection should be aimed at forming a culture of life safety of future teachers. Integration of scientific and technical knowledge with the content of training in life safety and fundamentals of labor protection is a key feature of this type of knowledge and will contribute to the formation of a holistic readiness of future teachers to act in dangerous and emergency situations. The results of the study determined the role of the principle of humanitarian and the use of heuristics for future teachers to understand the essence of key physical and technical concepts. Involving future teachers in the analysis of narratives with elements of heuristics will facilitate the formation of their motivation to study scientific and technical knowledge of life safety and fundamentals of labor protection.

Keywords: safety; danger; natural knowledge; technical knowledge; life safety culture.

Постановка наукової проблеми. Навчальна дисципліна «Безпека життєдіяльності та основи охорони праці» за навчальними планами належить до нормативної дисципліни. В українських навчальних посібниках її зміст

відібраний та структурований навколо безпеки професійної діяльності працівників матеріального виробництва. Однак, не дивлячись на те, що професійна діяльність майбутнього учителя немає тих ризиків, які притаманні працівникам матеріального виробництва, зміст навчальної дисципліни «Безпека життєдіяльності та основи охорони праці» уніфікований, тобто в основному однаковий, як в студентів технічних, так і в студентів педагогічних закладів вищої освіти. В українській середній загальноосвітній школі лише декілька навчальних років був предмет «Основи безпеки життєдіяльності», вже два десятиліття є предмет «Основи здоров'я», а з 2022/2023 навчального року, починаючи з 5 класу, його поступово замінюють на інтегрований курс «Здоров'я, безпека та добробут» [2]. Навчальна дисципліна «Безпека життєдіяльності та основи охорони праці» за своєю сутністю є інтегрованою із широкими міжпредметними зв'язками з фізикою, хімією, а також інтегрованою ще з цілою низкою інших предметних галузей. Істотною проблемою для викладання цієї навчальної дисципліни є низький рівень знань з природничої предметної галузі студентів - гуманітаріїв. Зазначені проблеми в навчальному процесі здобувачів педагогічних закладів вищої освіти перетинаються, призводячи до низької мотивації майбутніх учителів до здобуття компетентності безпечної поведінки в навколишньому середовищі, знецінення дидактичного потенціалу цієї навчальної дисципліни, набуття неофіційного статусу другорядної навчальної дисципліни. Звісно, для розв'язання зазначених проблем необхідно провести низку досліджень, передусім таких, де об'єктом дослідження буде зміст навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. С. Гвоздій провела ґрунтовні дослідження щодо обґрунтування теоретичних і методичних засади підготовки майбутніх фахівців соціонімічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності. В. Березуцький вивчав закономірності небезпек від воєнних дій та проблеми впровадження їх у зміст безпеки життєдіяльності. В. Заплатинський досліджував взаємозв'язки між формуванням культури безпечної поведінки майбутніх учителів та змістом шкільного предмету «Основи здоров'я» та інтегрованого шкільного курсу «Здоров'я, безпека та добробут». А. Іванчук, Т. Зузяк, О. Марущак, В. Соловей та інші досліджували шляхи зацікавлення майбутніх учителів змістом навчання з дисципліни «Безпека життєдіяльності та основи охорони праці».

Мета і завдання статті – розкрити сутність інтегрованих знань із безпеки життєдіяльності та основ охорони праці та вирішити педагогічну задачу адаптації природничих і технічних понять до можливостей студентів-гуманітаріїв.

Виклад основного матеріалу. В. Заплатинський рахував, що освіта з питань безпеки виробничої діяльності сприяє вихованню в школярів усвідомленого ставлення до безпеки праці, яке є ключовим чинником як попередження нещасних випадків в цілому [2]. На його думку основи грамотності школярів з безпечної поведінки також є важливим чинником для прийняття ними рішення щодо професійного самовизначення, а також буде педагогічною умовою актуалізації міжпредметних зв'язків зі знаннями основ

фізики і хімії. Зокрема, одним із результатів профільного навчання будуть інтегровані знання про небезпеки трудової діяльності. Отже, бачимо, що В. Заплатинський не рекомендує видаляти зі змісту навчання майбутніх учителів інформацію про небезпеки трудової діяльності. Н. Урум стверджувала, що формування знань із безпеки життєдіяльності для майбутніх фахівців-гуманітаріїв доцільне в поєднанні з гуманізацією навчального процесу [6]. Це зумовлено, на її думку, вираженням технічних спрямуванням знань із безпеки життєдіяльності, основи яких несформовані у майбутніх фахівців-гуманітаріїв, тому при відборі змісту навчального матеріалу першочерговими будуть принципи гуманізації і гуманітаризації навчального процесу. Гуманізація має створювати умови для самореалізації студентів як особистостей, а гуманітаризація забезпечуватиметься поглибленою інтеграцією гуманітарного, природничого і технічного знання [6]. Іншими словами, зміст безпеки життєдіяльності для майбутніх фахівців-гуманітаріїв повинен буди спрямованим на формування у них культури поведінки як складової загальної культури особистості. Вирішальним у цьому випадку стає використання аксіологічного підходу як засобу формування світогляду безпечної поведінки в майбутніх учителів. Зокрема, аксіологічний підхід сприятиме формуванню в студентів поняття про здоров'я людини як основну цінність в змісті безпеки життєдіяльності, а також духовної складової культури безпеки – ставлення до навколишнього середовища. «Знання з безпеки життєдіяльності, як складова аксіологічного підходу, дозволять скорегувати та спрямувати в безпечне русло поведінку майбутніх фахівців у сучасному суспільстві...» [6, с. 376]. У результаті майбутні учителі будуть мати такі складові компетентності безпечної поведінки: « ... правила поведінки при небезпечних і надзвичайних ситуаціях, алгоритми дій при наданні першої допомоги, застосування засобів індивідуального захисту, засобів пожежогасіння...» [7, с.98]. З наративів Н. Урум слідує, що природничо-технічну складову змісту безпеки життєдіяльності гуманітаризувати.

Відмінності між культурою безпеки майбутніх фахівців технічних спеціальностей та гуманітарних спеціальностей розкрила С. Дембіцька [1]. На її думку, різниця полягає у функціональному призначенні сформованої культури безпеки життєдіяльності. Зокрема, майбутні фахівці технічних спеціальностей зможуть ефективно управляти ризиком за концепцією «сталій розвиток-ризик» [1]. Основним її компонентом буде ризик-орієнтоване мислення, засноване вмінні визначати фактори ризику (ідентифікувати потенційні небезпеки), оцінювати їх ймовірність та приймати рішення, спрямовані на мінімізацію ризику. Майбутні фахівці зі сформованим ризик-орієнтованим мисленням зможуть створювати безпечне діяльнісне (виробниче) середовище, наприклад, оцінити ризики та забезпечити безпечне будівництво промислової споруди, моста тощо. Отже, мова йде про інженерне використання знань із безпеки життєдіяльності та про два принципово відмінні типи культури безпеки життєдіяльності людини.

Майбутні учителі повинні використовувати складові їхнього типу культури безпеки життєдіяльності не на обчислення ризиків, на для адекватної

поведінки в умовах небезпечних та надзвичайних ситуацій, а також вміти використати засвоєні знання з безпеки життєдіяльності для організації навчального процесу зі школярами. Наприклад, В. Люльченко рахував достатнім, щоб майбутній філолог мав «... здатність орієнтуватися в галузі проблем з безпеки праці, вміння застосовувати знання на практиці і формування ... неухильне дотримання вимог безпеки» [5, с. 309].

Таким чином, дослідники проблем, пов'язаних із викладання навчальної дисципліни «Безпека життєдіяльності та основи охорони праці» у закладах вищої освіти категорично проти руйнування усталеної структури цієї дисципліни шляхом вилучення елементів природничих і технічних знань з її змісту. Адже специфіка цієї навчальної дисципліни саме в інтегрованості її змісту з основами природничо-наукових знань. Природно виходити з розуміння принципової відмінності двох типів культури безпеки життєдіяльності та для реалізації міжпредметних зв'язків здобувача вищої освіти гуманітарного профілю широко використовувати принцип гуманітаризації. У дослідників відсутня консолідована думка, щодо шляхів реалізації цього принципу, але більшість сходиться до думки, що шлях гуманізації змісту безпеки життєдіяльності та основ охорони праці лежить через зацікавлення змістом навчання майбутніх учителів. У цьому відношенні В. Люльченко засобом зацікавлення майбутніх бакалаврів філологічного профілю називав систему навчальних якісних задач на етичну оцінку небезпечних ситуацій в різних сферах життєдіяльності людини [5]. А. Іванчук смисли понять «безпека», «небезпека», «загроза», «вражаючий чинник» радив розкривати за допомогою спеціально розробленої системи наративів [3; 8]. А. Іванчук, Т. Зузяк, О. Марущак, В. Соловей та ін. для гуманітаризації освітнього процесу радили більш широко використовувати описи небезпечних ситуацій, відібраних із повсякденного життя [8]. А. Іванчук, Д. Радомський, Р. Головін рекомендували широке використання евристики для пояснення студентам-гуманітаріям логіки природних і технічних знань, інтегрованих у зміст навчальної дисципліни «Безпека життєдіяльності та основи охорони праці» [4].

Як зразок наведемо логіку використання евристики з метою гуманітаризації природничої основи знань з електробезпеки. Спочатку скористуємося базовими поняттями цієї навчальної дисципліни, а саме: загроза або реальна небезпека для людини актуалізується при випадковому її дотику до струмопровідних елементів технічних систем; вражаючий чинник – це сила струму; сила струму може призвести до смерті людини. У наведеній послідовності розгортання подій є фізичні терміни «електричний струм» і «сила струму». Щоб полегшити розуміння суті цих термінів необхідно, на нашу думку, використати давно відому для широкого загалу дослідників аналогію між потоком рідини та рухом електронів у провіднику. Вибір цієї аналогії обґрунтовується наявністю практично у всіх майбутніх вчителів життєвого досвіду користування водопроводом. Вода рухається трубопроводом через роботу насоса, від буде аналогом електрорушійної сили. Вентилем людина збільшує або зменшує витрату та напір води, що буде аналогом сили струму. Звідси слідує, що при невеликому відкритті вентиля на трубопроводі ми

отримаємо тоненьку струмину води, якою незручно користуватися та вона не принесе шкоди людині, при перенесенні цієї інформації на ситуацію дотику людини до струмопровідної частини стає зрозумілим, що невелика кількість рухомих електронів не спричинить шкоди людині, а велика їх кількість, як і велика витрати води легко спричинить шкоду людині. Використання цієї аналогії допоможе студентам-гуманітаріям легко зрозуміти, чому людину в разі електричного удару легко звільнити від дії електричного струму, підклавши під ноги суху дошку. Суха дошка, буде тим вентиляем на трубопроводі, який ми перекриваємо, зупинивши подачу води, а в нашому випадку проходження електричного струму через тіло людини.

Висновки. Було з'ясовано шляхи полегшення сприйняття студентами-гуманітаріями природничо-технічної складової змісту навчання безпеки життєдіяльності та основ охорони праці. Подальші дослідження варто спрямувати на особливості відбору природничих і технічних понять.

Список використаних джерел:

1. Дембіцька С. В. Вплив сучасних викликів на формування культури безпеки життєдіяльності майбутніх фахівців технічних спеціальностей. *Соціально-психологічні ресурси особистості в екстремальних умовах* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 19 квіт. 2024 р. Львів-Торунь : Ліха-Прес, 2024. С. 167–170.
2. Заплатинський В. М. Аналіз доповнень та змін у програмі предмета «Основи здоров'я» 6–9 класів у зв'язку з війною. *Освітологічний дискурс*. 2023. С. 57–96.
3. Іванчук А.В. Можливості використання наративів у навчальній дисципліні «Безпека життєдіяльності та основи охорони праці» під час підготовки майбутніх учителів. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 31, Т.3. С. 212–217.
4. Іванчук А. В., Радомський Д. О., Головін Р. О. Особливості подачі технічних знань гуманітаріям при вивченні охорони праці. *Сучасні тенденції підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва : теорія, досвід, проблеми*. 2024. Вип. 7. С. 55–57.
5. Люльченко В. Г. Сучасні підходи до вивчення дисципліни «Основи охорони праці» майбутніми педагогами філологічного спрямування. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2015. № 42. С. 309–313.
6. Урум Н. С. Значення формування знань з «Безпеки життєдіяльності» майбутніх фахівців-гуманітаріїв. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини*. 2013. Ч.2. С. 372–377.
7. Урум Н. С. та ін. Підготовка майбутніх моряків до особистої безпеки, суспільних обов'язків і боротьби за живучість судна на заняттях з фахової підготовки. *Новітні технології*. 2021. Вип. 1. С. 91–103.